

W.F. Hermans persona non grata in Amsterdam

Hoewel de regering-Den Uyl in 1977 het Cultureel Akkoord had bevroren was de Nederlandse overheid niet van plan een volledige culturele boycot jegens Zuid-Afrika uit te vaardigen. Culturele contracten tussen beide landen waren nog steeds mogelijk. Alleen de financiering daarvan in het kader van het Akkoord was gestopt. In antwoord op een brief van de secretaris van het FNV, schreef de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Van der Klaauw, op 13 december 1978: "In dit verband moge ik er tevens aan herinneren dat het beleid van de Nederlandse regering er niet op gericht is de contacten met Zuid-Afrika en de Zuidafrikanen te verbreken, aangezien dit niet in overeenstemming is met haar wens kommunikatiekkanalen ten behoeve van een dialoog open te houden."¹ Ook stelde Van der Klaauw dat juist het bezoek van Zuid-Afrikanen de gelegenheid bood hen de kritiek op het apartheidssysteem te laten weten. Met andere woorden: de kritische dialoog moest doorgaan. De Nederlandse regering sloot begin jaren tachtig ook niet aan bij VN-resoluties die opriepen tot een culturele boycot. Het waren de anti-apartheidsorganisaties, en met name KZA en AABN, die erop toezagen dat Nederlandse artiesten contacten met Zuid-Afrika uit de weg gingen.

Vooral de bezoeken van schrijvers W.F. Hermans en Gerard Reve aan Zuid-Afrika deden in Nederland veel stof opwaaien, ook door de provocerende opmerkingen die zij daar zelf over maakten. Reve's uitspraken gedaan tijdens zijn bezoek aan Zuid-Afrika in juni/juli 1984, veroorzaakten tumult in de Nederlandse pers. In het Zuid-Afrikaanse dagblad *Beeld* had Reve, in een interview met Koos Prinsloo, verklaard dat apartheid niet gebaseerd was op racisme, maar op christelijke ethiek en dat hij geen alternatief voor dit systeem zag. Een uitspraak die enkele dagen later werd aangehaald in Nederlandse kranten. NRC schreef: 'Gerard Reve verdedigt apartheid Zuid-Afrika'. De *Volkskrant*: 'Reve toont zich voorstander van apartheid'. Het *Parool*: 'Reve ziet heil in apartheid'.² Pas in 1997 publiceerde Reve zelf over zijn bezoek aan Zuid-Afrika bij de uitgave van 'Brieven aan Matroos Vosch 1975-1992'. Daarin schrijft hij: "Zuid-Afrika heeft gelijk, maar ik heb geen zin me daar in Nederland over druk te maken, of iemand proberen te overtuigen. Zonde van de tijd en de moeite."³ In een interview met Boudewijn Büch⁴ had Reve al eerder Zuid-Afrika een 'ideaal land' genoemd.⁵

Hermans gaf in maart 1983 een serie gastcollege's in Zuid-Afrika. Veel aandacht kreeg het feit dat de schrijver zijn (Surinaamse) vrouw niet had meegenomen tijdens de tournee. Dit werd uitgelegd als lafheid omdat hij daarmee een conflict met zijn Zuid-Afrikaanse gastheren uit de weg had willen gaan. Volgens Hermans zelf zouden de Zuid-Afrikanen het juist heerlijk hebben gevonden als zijn vrouw was meegekomen, want dan hadden ze kunnen zeggen: "Zie je wel, mijnheer Hermans neemt zijn Surinaamse vrouw mee, er is bij ons niets aan de hand."⁶ Actievoerders namen Hermans vooral kwalijk dat hij verklaarde 'niets gemerkt te hebben van apartheid' tijdens zijn verblijf. In feite waren de uitspraken van Hermans over Zuid-Afrika vooral bedoeld om te provoceren. Hermans had zich wel degelijk meerdere keren uitgesproken tegen apartheid, maar was beledigd over de eis van de actievoerders dat hij dat nogmaals moest doen. In een interview verklaarde Hermans: "Als dan ene meneer Sytse Bosgra van het Komitee Zuidelijk Afrika mij aanspreekt, zal ik antwoorden dat ik mij reeds in '63 publiekelijk heb gedistantieerd van het apartheidregime in Zuid-Afrika en dat ik geen enkele reden zie om die uitspraken nu te herhalen."⁷

Vanwege hun bezoekjes aan Zuid-Afrika belandden Reve en Hermans in 1986, op aangeven van het KZA, op de 'zwarte lijst' van de Anti-Apartheids Commissie van de VN. Daarmee gaf het KZA gevolg aan twee VN-resoluties (uit 1980 en 1981) waarin werd besloten tot een boycot van kunstenaars en sporters die optraden in Zuid-Afrika en tot het instellen van een zwarte lijst om die boycot handen en voeten te geven.

Berucht werd de controverse tussen 'anti-apartheidsstad' Amsterdam en Hermans. Op 1 oktober 1986 stelde het Amsterdamse PvdA-raadslid Van Dijk schriftelijke vragen aan het college van B&W over de toepassing van de notitie 'Amsterdam en het Zuidafrikaanse apartheidregime'. Daarin stond: "Zuidafrikaanse kunstenaars, alsmede personen voorkomend op de zogenaamde zwarte lijst van de Verenigde Naties zijn in Amsterdam niet welkom".⁸ Het raadslid wees erop dat Hermans op die lijst stond. Vervolgens stelde hij de vraag of de fototentoonstelling van Hermans, die op dat moment in het Stedelijk Museum werd gehouden, niet in strijd was met deze notitie. Het college moest toegeven dat de tentoonstelling volgens de notitie inderdaad niet had mogen plaatsvinden. Omdat de tentoonstelling enkele dagen later toch afgelopen zou zijn, werd deze zaak verder niet opgeblazen. Maar hiermee was het gemeentelijke anti-apartheidsbeleid wel onder de aandacht gebracht van de

1 Brief minister van der Klaauw aan JMW van Grunsvan, 13 december 1978. Archief AABN, doos 161. IISG.

2 Van den Akker, Peter. "Hij praat louter stront", *Zuidelijk Afrika Magazine*, 02-2006.

3 Reve, Gerard. *Brieven aan Matroos Vosch, 1975-1992*. Uitgeverij L.J. Veen, 1997.

4 *Parool*, dd 15-01-1983.

5 Zie ook: Jonckheere, Wilfred. *Van Mafeking tot Robbeneiland. Zuid-Afrika in de Nederlandse literatuur 1896-1996*. Uitgeverij Vantilt, 1999.

6 Geciteerd in *Nijmeegs Dagblad*, dd 23-10-1986.

7 Geciteerd in NRC, dd 06-11-1986.

8 Gemeente Amsterdam. *Notitie Amsterdam en het Zuidafrikaanse apartheidregime*, dd 06-03-1986, p 7. Archief KZA, doos 55. IISG.

grote Amsterdamse kunstinstellingen. Voor burgemeester Ed. van Thijn was de culturele boycot door Amsterdam belangrijk als ‘wisselgeld’ voor de kolenboycot die Amsterdam niet van de grond kreeg. “Ik zei toen: dat doen we niet nog een keer, dat we een gemeentelijke ruimte ter beschikking stellen aan iemand die de boycot heeft ontdoken.”⁹

Kort daarna was Hermans opnieuw in Amsterdam. De schrijver was uitgenodigd door de Stichting Literaire Activiteiten in Amsterdam (SLAA) om een lezing te houden in de Amsterdamse Balie. Die uitnodiging was niet gemakkelijk tot stand gekomen, vooral vanwege de kwestie Zuid-Afrika. Twee van de zeven bestuursleden van SLAA, mevrouw A. Gerritsma en Huub Oosterhuis, konden zich niet verenigen met het besluit en stapten op. Ook de hoofdstedelijke PvdA was verdeeld over de zaak. Raadslid Van Dijk was voorstander van een verbod op de komst van Hermans, zijn collega Van der Ven maakte een curieus onderscheid tussen scheppende en uitvoerende kunst, waarbij de tweede vorm moest worden geboycot en de eerste niet. Weer anderen vonden dat kunst en cultuur helemaal niet geboycot mochten worden, maar sport wel, want een culturele boycot zou de uitwisseling van ideeën verhinderen en daarom de noodzakelijke mentaliteitsverandering van blanken in Zuid-Afrika belemmeren. Overigens waren ook erkende, betrokken tegenstanders van de apartheid, zoals bijvoorbeeld schrijver Adriaan van Dis, principieel tegen een culturele boycot. Door Hermans en Reve aan te pakken riskeerde KZA en AABN een deel van de Nederlandse achterban tegen zich in het harnas te jagen. Het KZA verdedigde zich door te stellen dat de zwarte lijst als drukmiddel ervoor had gezorgd dat ‘grote namen’ uit de cultuurwereld in het openbaar verklaard hadden Zuid-Afrika niet (meer) te bezoeken, zoals Elton John, Julio Iglesias en Tina Turner.¹⁰ De boycot van Zuid-Afrika moest totaal zijn, vond het KZA. Deze opvatting had vooral veel gewicht omdat het aansloot bij de wensen van het ANC. Bij een bezoek aan Nederland van de cultureel secretaris van het ANC, Barbara Masekela, verklaarde deze: “Wij dringen aan op totale isolatie van het racistische regime, economisch, politiek, cultureel, wetenschappelijk en sportief (...) er zijn steeds verzoeken om uitzonderingen te maken. Dat werkt niet, als we de deur op een kier zetten, komt een golf mensen binnen en is de boycot ontkracht. Daarom moet een culturele boycot totaal zijn.”¹¹

De lezing van Hermans in De Balie verliep tumultueus. Een valse bommelding noopte tot het ontruimen van de zaal en Hermans verliet woedend de hoofdstad. Hij liet weten in het vervolg deze stad “waar door de gemeente aangemoedigde met bommen bewapende maniakken rondlopen”, te zullen mijden.¹² Hermans bleef tot 1993 in Amsterdam persona non grata.

Dat De Balie Hermans een podium had gegeven viel verkeerd bij Zuid-Afrikaanse ballingen. De formele opstelling dat De Balie geen ‘censuur’ wenste te plegen op het beleid van de SLAA, maakte weinig indruk. Ook de AABN was verbolgen. Lopende gesprekken tussen het bestuur van CASA (de door de AABN opgezette campagne Culture in Another South Africa) en De Balie werden door CASA afgeblazen. In een brief aan De Balie schreven Conny Braam (de secretaris van CASA) en voorzitter, dichteres Mies Bouhuys: “Gezien de emotionele en negatieve reacties in de internationale beweging van Zuidafrikaanse ballingen op de formele stellingname van De Balie inzake de lezing van W.F. Hermans, hebben wij helaas moeten besluiten af te zien van ons oorspronkelijk verzoek om De Balie in te richten als conferentiecentrum.”¹³ Uiteindelijk werden Braam en Bouhuys voor deze ‘iets te stellige brief’¹⁴ teruggefloten door mede-bestuursleden Andrée van Es, Jacques Wallage en VVD’er Huub Jacobse.

9 Interview met de auteur, dd 26-11-2007.

10 Brabants Dagblad, dd 23-10-1986.

11 Geciteerd in NRC, dd 06-11-1986.

12 Geciteerd in Algemeen Dagblad, dd 18-01-93.

13 Brief CASA aan De Balie, dd 05-03-1987. Archief AABN, doos 203.

14 Notulen bestuur stichting CASA, dd 27-03-1987. Archief AABN, doos 203.